

چالش‌های حقوقی مهاجرین افغانستان در کشورهای همسایه

کاکه تاجیک (محمدی)^۱

چکیده

با توجه به تحولات و اوضاع جهان در قرن بیست و یک، مهاجرت به عنوان یک پدیده بین‌المللی روبه افزایش است. بسیاری از مردمان کشورهای توسعه‌نیافته برای دستیابی به رفاه و امنیت و داشتن آینده‌ای بهتر به کشورهای دیگر و توسعه یافته مهاجرت می‌کنند. افغانستان هم به عنوان یکی از مهم‌ترین کشورهایی است که آمار مهاجرین فرامرزی آن بالاست. بنابراین مردم افغانستان با توجه به تحولاتی که در ۵ دهه اخیر در این کشور اتفاق افتاده است به کشورهای دیگر از جمله همسایه مثل ایران و پاکستان مهاجرت کرده و بیش از ۴۰ سال زندگی می‌کنند. حال سؤال این است که نوع برخورد کشورهای همسایه مخصوصاً ایران با مهاجرین، چه قدر مطابق با قوانین بین‌المللی مهاجرت بوده است؟ برای پاسخ به این پرسش از منابع کتابخانه‌ای و به شیوه تحلیلی- توصیفی استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که کشورهای همسایه افغانستان با وجود داشتن اشتراکات فراوان، طبق قواعد حقوق بشر جهانی و اسلامی با مهاجرین افغان برخورد ننموده و از عوامل دیگر از قبیل شرایط اجتماعی کشور میزبان متأثر بوده است.

واژه‌گان کلیدی: مهاجرت، حقوق بین‌الملل، افغانستان، ایران، پاکستان

---

^۱. محقق مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه

مقدمه

انسان‌ها همواره برای داشتن زندگی بهتر و رسیدن به رفاه و آسایش تلاش می‌کنند. این تلاش ممکن است با تغییر یک مکان به مکان دیگر هم در این راستا انجام می‌شود. این جابه‌جایی‌ها گاهی در داخل یک کشور از یک مکان به مکان دیگر صورت می‌گیرد و یا این‌که گاهی از یک کشور به کشور دیگر انجام می‌شود. در هر صورت به هردو نوع نقل مکان کردن مهاجرت گفته می‌شود.

مهاجرت، پدیده‌ای بین‌المللی است که در سرتاسر دنیا به‌ویژه در مورد افغانستان، کشوری که در طول تاریخ با تحولات سیاسی و شرایط ناپایدار مواجه شده است، رخ می‌دهد. مهاجرت مردم افغانستان در طول تاریخ به‌خصوص در چندین دهه گذشته، که با تحولات سیاسی، ناپایداری امنیتی و عوامل اقتصادی نامساعد، این پدیده به‌صورت گسترده‌تری رخ داده است. مهاجرت مردم از افغانستان عمدتاً به کشورهای بیرونی و در حوزه بین‌المللی رخ داده است که، متمرکز به کشورهای هم‌جوار از جمله ایران و پاکستان است. مردم افغانستان در پنج دهه گذشته بیشتر به‌دلایل سیاسی و امنیتی و هم‌چنین موضوعات اقتصادی به کشورهای دیگر مهاجرت کرده‌اند. وجود مرزهای مشترک، شباهت‌های فرهنگی و تاریخی، و امکانات بهتر در کشورهای همسایه، عواملی هستند که مردم از افغانستان را به‌سوی این مقصدها جذب می‌کند. اما باید توجه داشت که مهاجرت غیرقانونی نیز در این بین وجود دارد که با خطرات و چالش‌های خاص خود همراه است. مهاجرت از افغانستان نه‌تنها برای مهاجران خود، بلکه برای کشور مبدأ و مقصد نیز پیامدهای زیادی دارد. در مقصد، مسائلی مانند تنش‌های اجتماعی، فشار بر سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی، مشکلات در تأمین خدمات به مهاجران و تعامل فرهنگی و اجتماعی ممکن است به‌وجود بیاید. در مقابل، برای افغانستان، در حوزه مبدأ، مهاجرت ممکن است منجر به افزایش فقر، تضعیف منابع انسانی، از بین رفتن استعدادها قابل توجه و کاهش توانمندی‌های اقتصادی شود. هم‌چنین، این پدیده می‌تواند به عدم پایداری سیاسی و امنیتی در کشور منجر شود، زیرا معمولاً افراد جوان و ماهرتر به عنوان نیروهای اساسی در فرایند ساخت و

توسعه کشور باقی می‌ماند. در نتیجه، مهاجرت مردم افغانستان چالش‌ها و پیامدهای فراوانی را به همراه دارد. برای مواجهه با این چالش‌ها، نیازمند توجه به جوانب اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است. تسهیل مهاجرت قانونی، توسعه بخش‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری، آموزش و توانمندسازی جامعه، و ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار، تنها برخی از راهکارهایی هستند که می‌تواند به مدیریت بهتر مهاجرت و کاهش پیامدهای آن کمک کند.

سؤال اصلی این پژوهش این است که آیا کشورهای همسایه افغانستان طبق قوانین بین‌المللی به حقوق مهاجرین افغانستان پابند هستند؟ فرضیه تحقیق این است که کشورهای همسایه به اصول انسانی و اسلامی توجه نکرده و برخورد درستی با مهاجرین افغانستان ندارند. این تحقیق با روش تحلیلی-توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام می‌شود.

در این پژوهش ابتدا ضمن نگاهی گذرا به تاریخچه مهاجرت از افغانان به سایر کشورها، علل و عوامل مهاجرت افغانستان به کشورهای دیگر بررسی می‌شود و سپس علل ماندگاری مردم افغانستان به کشورها میزبان مورد بحث قرار گرفته و در نهایت رفتار کشورهای میزبان با مهاجرین افغانستان و موضوعات حقوق بین‌الملل و مهاجرین بررسی می‌شود. امید است که این پژوهش، به فهم بهتری از این پدیده و ارائه راهکارهای مناسب برای مدیریت بهتر مهاجرت مردم از افغانستان کمک کند.

۱. تعریف مفاهیم

از مهاجر و مهاجرت تعاریف گوناگون و متنوعی شده است. پدیده مهاجرت به بلندی تاریخ بوده و از همان ابتدا نیز تعاریفی از آن شده است که ما در این جا به برخی از تعاریف آن اشاره می‌کنیم:

۱-۱. مفهوم اسلامی پناهندگی

در دین مبین اسلام نیز پناهندگی تعریف مشخص خود را دارد. تعریف پناهندگی در دین مبین اسلام برگرفته از احادیث و فرمایشات پیامبر اسلام است که در اینجا اشاره می‌کنیم:

خداوند در قرآن مجید، با این قید که هدف اسلام تعمیم توجه به قوانین حق و عدالت است، می‌فرماید: «وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ»؛

اگر یکی از مشرکان از تو پناهندگی بخواهد به او پناه ده تا کلام خدا را بشنود و بدان بیندیشد؛ آن‌گاه او را به محل امنی که خود می‌خواهد برسان.^۱ هم‌چنین پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ، وَ يَسْعَى بِدِمَتِهِمْ أَدْنَاهُمْ، وَ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ أَقْصَاهُمْ، وَ هُمْ يَدُّ عَلَى مَنْ بِيَوَاهُمْ»؛ مسلمانان خونشان برابر است و کم‌ترین آن‌ها می‌تواند در انعقاد و قرارداد ذمه و امان با کفار شرکت کنند؛ مسلمانان به منزله یک دست در مقابل دیگران‌اند، هیچ مسلمانی در مقابل کافر کشته نمی‌شود و نه صاحب عهدی در زمانی که به او عهد گردیده است.^۲

منابع نشانگر آن است که در اسلام، پناهندگان صرفاً مسلمان نه بلکه غیرمسلمانان یا بیگانگان نیز مشمول این حکم می‌باشند و نمی‌توان آن‌ها را در محدوده جغرافیای مشخصی که در حقوق امروزی منظور است، قرار داد. با وجود این، چون جماعت مسلمین و یا جماعت کفار - مگر در موارد استثنا - اصولاً هریک در قلمرو جغرافیایی متمایز و معینی سکونت دارند؛ کفار مستأمن عملاً واجد همان موقعیت پناهندگان در مفهوم مورد نظر در زمان حاضر می‌باشند. پس، آن دسته از کشورهای اسلامی که در وضع قواعد حقوقی و در روابط بین‌المللی خود معتقد به وفاداری و اجرای احکام اسلام هستند، از این بابت می‌توانند همانند سایر کشورها، قواعد پناهندگی عام را رعایت و اجرا کنند.^۳

پناهندگی در اسلام امری مرسوم بوده است و هرکس در حریم کعبه پناه می‌گرفت، از هرگونه تعقیب مصون بود و هرگونه شکستن این حرمت جرم به‌شمار می‌رفت، ما به این مهم برمی‌خوریم که به پیامبر و مسلمانان دستور داده شده است که باید قوانین پناهندگی را به رسمیت بشناسند. در دین اسلام، هر مسلمانی حق دارد به هر فرد غیرمسلمان حتی در هنگام جنگ پناهندگی - امان بدهد و این پناهندگی حتی از جانب امام نیز باید مراعات گردد، به چنین شخصی که در امان قرار گرفته است «مستأمن» گفته می‌شود و حق او قابل تعرض نیست و افراد خانواده و مال

۱. (سوره توبه، آیه ۶) به نقل از: طالقانی، فاطمه (۱۳۹۹)، «وضعیت حقوقی-آماري پناه جویان، پناهندگان و مهاجرین افغان»، ژورنال مطالعات استراتژیک، شماره ۴۹ ص ۷۵.

۲. صحیح البخاری، ۵۸؛ همان.

۳. هاشمی، به نقل از: همان.

وی نیز در امان خواهند بود.^۱ هم‌چنین هجرت یکی از مهم‌ترین مسائل در اسلام است که از یک سو مؤمنان را از تسلیم در برابر فشار و خفقان محیط باز می‌دارد و از سوی دیگر عامل صدور اسلام به نقاط مختلف جهان می‌شود. پیامبر اسلامی یکی از کسانی بوده است که خود هجرت کرده است. بعد از آن که سران قریش طبق پیشنهاد «ابوجهل» تصمیم گرفتند تا از تمام قبائل افرادی انتخاب شوند، و شبانه به‌طور گروهی به خانه پیامبر اکرم اسلام حمله برند و او را قطعه قطعه کنند، بیک وحی نازل شد و پیامبر اکرام را از نقشه‌های مشرکان آگاه ساخت، «وَأَذِّمُكَ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَأْكُرِينَ». این هجرت پیامبر اسلام و مهاجران یکی از مهم‌ترین عوامل پیروزی مسلمانان در برابر دشمنان بوده است.

هجرت یک حکم مخصوص به زمان پیامبر اکرام نبوده است، بلکه در هر عصر و زمان و مکانی اگر همان شرایط پیش آید، مسلمانان موظف به هجرت‌اند. اساساً قرآن، هجرت را مایه پیدایش آزادی و آسایش می‌داند، همان‌طور که در آیه مورد بحث صریحاً آمده است و در سوره «نحل» آیه ۴۱ نیز بیان دیگر این حقیقت ذکر شده: «وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً»؛ (و آن‌ها که مورد ستم واقع شدند و به‌دنبال آن در راه خدا مهاجرت اختیار کردند جایگاه پاکیزه‌ای در دنیا خواهند داشت). که هجرت از نظر اسلام، تنها هجرت مکانی و خارجی نیست، بلکه باید قبل از این هجرت، هجرتی از درون آغاز شود، و آن «هجرت» و «دوری» از چیزهایی است که منافات با اصالت و افتخارات انسانی دارد، تا در سایه آن، برای هجرت خارجی و مکانی آماده شود و این هجرت لازم است، تا اگر نیازی به هجرت مکانی نداشت، در پرتو این هجرت درونی در صف مهاجران راه خدا در آید.

۱-۲- مهاجر

مهاجر کسی است که بنا بر عوامل مختلف بیرون از کشور رفته و در آن‌جا زندگی کند، هم‌چنین مهاجر در کشور میزبان باید که سند رسمی مهاجرت و یا قرائن و شواهدی مبنی بر

^۱ موسی‌زاده، ابراهیم، متون فقه: حقوق عمومی و حقوق بین‌الملل، مجمع علمی فرهنگی مجد، تهران، ۱۳۹۵.

مهاجرت را داشته باشد.^۱ مهاجر کسی است که به جایی دیگری کوچ می کند و یا بر اساس تعریف سازمان ملل متحد، مهاجر کسی است که به کشوری به غیر از کشورهایی که تابعیت آن را دارا می باشد وارد شده و حداقل ۱۲ ماه در آن اقامت می گیرند.

برای مقاصد آماری، سازمان ملل متحد، مهاجر بین المللی را هر فردی تعریف می کند که کشور محل سکونت خود را تغییر داده است. این شامل همه مهاجران، صرف نظر از وضعیت قانونی، ماهیت، یا انگیزه حرکت آن ها می شود.^۲

۱-۳. پناهنده

پناهنده به فردی اطلاق می شود که به دلیل ترس موجه از تعقیب، شکنجه، اذیت و آزار به دلیل عواملی نظیر نژاد، مذهب، ملیت، عضویت در گروه های اجتماعی خاص یا داشتن عقاید سیاسی، از محل سکونت عادی خود در کشور، به کشور دیگری پناه می برد. این فرد ممکن است به دلیل ترس مذکور، نخواهد خود را تحت حمایت قانونی آن کشور قرار دهد یا در صورت عدم تابعیت و پس از وقوع این حوادث در خارج از کشور، نمی تواند یا نمی خواهد به کشور مبدأ بازگردد و در این صورت محل سکونت دائمی خود را در خارج از کشور انتخاب می کند.^۳

۱-۴. مهاجرت

مهاجرت، در ابتدا، یک فعالیت طبیعی برای انسان ها است. انسان ها همواره در پی سکونت در مکان های دیگر، جا به جا شده اند. ما تمایل داریم از خانه خانواده یا سرپرستمان به خانه خود مهاجرت کنیم. ما بین مناطق، شهرها و شهرک ها مهاجرت می کنیم و حتی بین کشورها نیز مهاجرت می کنیم. دلایل مهاجرت افراد متنوع است و ادامه مهاجرت به دلایل مختلفی را می توان مشاهده کرد، اما تمایل به زندگی بهتر به مدت طولانی عاملی رایج برای انتقال محسوب می شود. این تمایل ممکن است به دلیل شرایط نامناسب زندگی در یک کشور یا یک خانه باشد،

^۱. امیرالمومنین شیخ الحدیث مولوی هیبت الله آخندزاده، حکم شماره ۱۹۷۰، ماده دوم.

- ^۲. Un,(2023),International migration: <https://www.un.org/en/global-issues/migration>

- ^۲. Un,(2023),International migration: <https://www.un.org/en/global-issues/migration>

همان‌طور که در مورد پناهندگان و افرادی که به علت تبعید به مکان‌های دیگر منتقل می‌شوند، وجود دارد.^۱

مهاجرت معمولاً به جابه‌جایی طولانی‌مدت اطلاق می‌شود و شامل گردشگران و بازدیدکنندگان موقتی و کوتاه مدت نمی‌شود؛ لیکن مهاجرت کوتاه و فصلی نیروی کار به‌عنوان زیرمجموعه مهاجرت به حساب می‌آید. مردم معمولاً برای ساخت آینده‌ای بهتر و فرار از مشکلات موجود در کشور خود تصمیم به مهاجرت می‌گیرند. تحقیقات و آمار نشان داده که مهاجرت هم به نفع کشور مبدأ و هم به نفع کشور مقصد مهاجرپذیر می‌تواند باشد زیرا کشوری که کمبود نیروی کار دارد، نیروی کار خود را از کشورهایی که نیروی کار مازاد دارد، تأمین می‌کند که در این جا هر دو کشور از این اقدام، منفعت کسب می‌کنند.^۲

۱-۵. تفاوت پناهنده، پناهجو و مهاجر

پناهنده کسی است که به این دلیل که در معرض خطر نقض جدی حقوق بشر و آزار و اذیت بوده از کشور خود گریخته است. تهدید امنیت و جان این افراد چنان شدید بوده که حس کرده‌اند چاره‌ای جز خروج از کشورشان و جست‌وجوی امنیت در خارج کشور ندارند، چرا که دولت خودشان نمی‌تواند یا نمی‌خواهد از آنان در برابر خطرها محافظت کند. این حق پناهندگان است که از حمایت بین‌المللی برخوردار شوند. اما پناهجو کسی است که کشورش را ترک کرده و در کشور دیگری به دنبال محافظت شدن در برابر آزار و اذیت و نقض جدی حقوق بشر است، اما هنوز به صورت قانونی به‌عنوان یک پناهنده شناخته نشده، و منتظر است که در مورد تقاضای پناهندگی‌اش تصمیم گرفته شود. پناه جستن یک حق انسانی است. این به معنی آن است که به هرکس باید اجازه داده شود تا برای پناه جستن وارد کشور دیگری شود. ولی در مورد مهاجر هیچ تعریف قانونی از که مورد اجماع جهانی باشد وجود ندارد. مثل اکثر نهادها و سازمان‌ها، ما نیز در عفو بین‌الملل مهاجران را به‌عنوان کسانی می‌شناسیم که در خارج از کشور زادگاه خود اقامت دارند و پناهنده یا پناهجو نیستند. برخی مهاجران کشورشان را ترک می‌کنند

^۱. What is migration: available: <https://www.ourmigrationstory.org.uk/about/what-is-migration.html>

^۲. <https://cartesabz.net/immigration>

تا، برای مثال، کار کنند، درس بخوانند، یا به خانواده‌شان ملحق شوند. برخی دیگر حس می‌کنند که به خاطر فقر، ناآرامی‌های سیاسی، خشونت گروه‌های تبه‌کار، بلایای طبیعی و یا سایر وضعیت‌های وخیم که در کشورشان وجود دارد باید آن‌جا را ترک کنند^۱.

۲. چارچوب نظری

امروزه یکی از مهم‌ترین موضوعات در جهان به خصوص به دلیل درگیری‌های و جنگ‌هایی که صورت گرفته است موضوع مهاجرت و مهاجرین می‌باشد که بسیاری از علاقه‌مندان و پژوهشگران تلاش می‌کنند تحقیقات و مطالعاتی در این راستا داشته باشند هرچند تا هنوز هم مطالعات زیادی در این زمینه شده است و دانشمندان زیادی در این راستا نظریاتی را مطرح کرده‌اند:

راونشتاین، یکی از نظریه‌پردازان اصلی در زمینه مهاجرت است. او در قوانین مهاجرت خود، تأکید بر دو دسته عوامل جاذبه و دافعه دارد که تأثیرگذاری بر حرکت انسان‌ها دارند. هم‌چنین، فاصله جغرافیایی نیز به عنوان یک متغیر مهم در این مدل مورد تأکید قرار می‌گیرد. مدل جاذبه و دافعه به صورت کلی پیشنهاد می‌کند که عواملی مانند فرصت‌های شغلی، امکانات اجتماعی و اقتصادی، خدمات، محیط‌زیست و عوامل فرهنگی می‌توانند به عنوان عوامل جاذبه در هدایت حرکت انسان‌ها به سمت مناطق مقصد عمل کنند. درعین حال، عواملی مانند محدودیت‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی می‌توانند به عنوان عوامل دافعه عمل کنند و انسان‌ها را از مناطق سکونت خود دفع کنند. لازم به ذکر است که عوامل متعددی می‌توانند در حرکت جغرافیایی انسان‌ها تأثیرگذار باشند و نظریات و مدل‌های مختلفی در این زمینه وجود دارند. این مدل‌ها ممکن است باتوجه به زمان، مکان و شرایط مختلف متغیر باشند و به‌عنوان چارچوبی برای درک و توصیف حرکت جغرافیایی انسان‌ها مورد استفاده قرار گیرند.^۲

در دیدگاه تضاد جامعه‌شناختی، مهاجرت‌ها و مسائل اجتماعی به عنوان نتیجه‌ای از تضادها و مبارزات طبقه‌ای در جامعه مورد بحث قرار می‌گیرند. در این دیدگاه، توجه به نظام‌های سیاسی

^۱. fa.amnesty.org

^۲. میرزا مصطفی، سید مهدی و پروانه قاسمی (۱۳۹۲)، - عوامل مؤثر بر مهاجرت استانی با استفاده از مدل جاذبه، فصلنامه سیاست‌های اقتصادی و مالی، سال اول، شماره ۹، صص: ۷۰-۱۶.

و اجتماعی بزرگ (مقیاس کلان) و توضیح پدیده‌ها و مسائل اجتماعی در این سطح مهم است. در تبیین فرایند مهاجرت، ابتدا باید به مسئله عدم توسعه توجه کرد. عدم توسعه باعث ایجاد روابط نابرابر و محلی بین بخش‌های مختلف جامعه می‌شود. در این دیدگاه، یکی از ایده‌های مطرح شده درباره توسعه کشورهای توسعه‌نیافته، ایده روابط مرکز و پیرامون است. در این دیدگاه، کشورهای سرمایه‌دار به عنوان مرکز و کشورهای توسعه‌نیافته به عنوان پیرامون در نظام جهانی قرار دارند. این وضعیت در ساختار داخلی کشورها نیز تأثیر گذاشته و باعث توسعه‌نیافتگی در نواحی سرمایه‌داری (معمولاً شهرها) و نواحی توسعه‌نیافته (معمولاً روستاها) می‌شود و عدم توازن منطقه‌ای را به وجود می‌آورد. این موضوع منجر به مهاجرت و جابجایی نیروی کار از مناطق روستایی محروم به سوی مناطق شهری پیشرفته می‌شود.^۱

۳. تاریخچه مهاجرت مردم از افغانستان

مردم در همه جهان برای یافتن مسیرهای بهتر برای زندگی مهاجرت می‌کنند و افغانستان هم به عنوان یک کشور توسعه‌نیافته همواره با مهاجرت مردمان سرزمین خود مواجه بوده است. اما در افغانستان با توجه به تحولات اخیر در پنجاه سال گذشته موج‌های مهاجرتی رخ داده است که مردم به صورت دسته جمعی و با تعداد بسیار زیاد مهاجرت کرده‌اند که مقصد بیشتر این مردم کشورهای همسایه ایران و پاکستان بوده است که می‌توان در این میان چهار موج مهاجرت عمده از افغانستان را نام برد:

۱. مهاجرت در دهه ۱۹۷۰: پس از حمله شوروی به افغانستان و جنگ همه‌جانبه در این کشور بسیاری از مردم به دلیل تغییرات سیاسی و امنیتی در کشور خود، به کشورهای همسایه از جمله ایران و پاکستان مهاجرت کردند.
۲. جنگ داخلی و امارت اسلامی اول: پس از خروج نیروهای شوروی از افغانستان در سال ۱۹۸۹، افغانستان به دوران جنگ داخلی و نزاعات مسلحانه بین گروه‌های مختلف رهسپار

^۱. بینا (۱۳۹۳)، «تاملی بر نظریه‌های جامعه‌شناختی مهاجرت»، دسترسی در:

شد. در این دوران، طالبان به قدرت رسید و باعث شد که بسیاری از افغان ها به دلیل تهدید امنیتی و اضطراب به کشورهای همسایه، از جمله ایران و پاکستان، مهاجرت کنند.

۳. حمله آمریکا به افغانستان: در سال ۲۰۰۱، پس از حادثه ۱۱ سپتامبر در آمریکا، و حضور نیروهای خارجی به رهبری ایالات متحده در افغانستان که با عملیات نظامی همراه بود و این عملیات نظامی باعث شد که بسیاری از مردم افغانستان به دلیل تداوم ناامنی و نگرانی‌های خود، به کشورهای همسایه، از جمله ایران و پاکستان، پناه ببرند.

۴. حکومت دوم امارت اسلامی: در تابستان ۲۰۲۱، امارت اسلامی مجدداً به قدرت در افغانستان بازگشتند و این امر باعث شد که صدها هزار افغان دیگر به دنبال ترس و نگرانی‌های کاذب که ناشی از تبلیغات دشمنان افغانستان بود به کشورهای همسایه، مهاجرت کنند.^۱

باتوجه به نبود امنیت نسبی، عدم رفاه اجتماعی و اقتصادی، عدم بسترسازی مناسب برای بازگشت مهاجرین افغانستان در کشورهای دیگر و تسهیل فرار مغزها و نخبگان باعث مهاجرت مردم از افغانستان در طول این پنج دهه شده است.^۲

همان‌گونه که در بالا اشاره شد مردم افغانستان در ۵ دهه گذشته بنا به تحولات شکل گرفته در افغانستان و نبود ثبات در کشور به کشورهای دیگر به خصوص کشورهای همسایه مهاجرت کرده‌اند. این مهاجرت‌ها ناشی از فقر و نبود امنیت و عدم باور به امنیت جانی بوده است که البته برخی از این موارد به خصوص امنیت ناشی از تبلیغات کاذبی بوده است که باعث شده مردم از لحاظ روحی و روانی امنیت نداشته و به کشورهای دیگر مهاجرت نمایند که در این خصوص می‌توان به مهاجرت مردم از افغانستان به کشورهای دیگر و برنامه خروج که با خروج نیروهای اشغالگر خارجی از افغانستان اتفاق افتاده اشاره کرد که با وجود امنیت سرتاسری در افغانستان متأسفانه ترس کاذبی که رسانه‌های دشمن ایجاد کرده است باعث شده است بسیاری از مردم از کشور خارج شده و مهاجرت کنند.

۱. حجت‌زاده، حسام‌الدین (۱۴۰۲)، «واکاوی روند صعودی مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران و راهکارهای مدیریت

آن»، دسترسی در: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news>: (۱۴۰۲/۱۰/۲)

۲. طالقانی، فاطمه (۱۳۹۹)، «وضعیت حقوقی-آماری پناه جویان، پناهنگان و مهاجرین افغان»، ژورنال مطالعات

استراتژیک، شماره ۴۹ ص ۷۱.

۴. علل مهاجرت مردم

مردم در کشورهای مختلف جهان به خصوص در افغانستان به دلایل مختلفی به کشورهای همسایه مهاجرت می‌کنند. در این جا برخی از دلایل مهاجرت را بر می‌شمیریم:

۴-۱. شرایط اقتصادی

بحران‌های اقتصادی باعث پایین آمدن کیفیت زندگی بسیاری از مردم می‌شود و عده‌ای برای ادامه زندگی به محیط دیگری که شرایط مناسبی دارد سوق داده می‌شود.^۱

بازار کار و وضعیت اشتغال مهاجران موضوع مهمی است که تأثیر بسیاری بر جریان ورود مهاجران به ایران دارد. تقاضا برای نیروی کار افغان‌ها به عنوان یک نیروی کار ارزان و با مهارت پایین، عامل اصلی استمرار جریان ورود مهاجران به ایران بوده است.^۲

افغانستان کشوری است که طی دوران گذشته از لحاظ اقتصادی و فقر وضعیت فاجعه باری را طی کرده است. درآمد سرانه این کشور در مقایسه با کشورهای منطقه و همسایه پایین بوده، نرخ رشد جمعیت زیاد است و این باعث شده است که بیکاری زیاد باشد.

اما در دو و نیم سال گذشته و با روی کار آمدن امارت اسلامی وضعیت اقتصادی که به چالش جدی مواجه بود، اکنون رو به بهبود است. افغانی در برابر اسعار خارجی نه تنها باثبات مانده، بلکه در مقابل شماری از اسعار خارجی ارزش آن افزایش یافته، از فروپاشی سیستم بانکی جلوگیری گردیده، پروژه‌های بزرگ زیربنایی در کشور آغاز گردیده، صادرات کشور نسبت به سال‌های گذشته دو برابر افزایش یافته، تجارت پیشرفت نموده، استخراج و پروسس معادن بزرگ و متوسط جریان دارد، قیمت مواد اولیه خوراکی کاهش یافته، در تولید مواد خوراکی افزایش چشم‌گیری به وجود آمده، زمینه کار برای ده‌ها هزار تن علاوه از تشکیلات حکومتی در پروژه‌های عام‌المنفعه فراهم گردیده، در سطح عواید ملی افزایش قابل توجهی به میان آمده، بودجه ملی از عواید داخلی تمویل گردیده، افزون بر بازسازی شاهراه‌ها در بخش ترانزیت

^۱. میرزاد (بی‌تا)، «مهاجرت، علل و انواع آن»، دسترسی در: <https://morr.gov.af/sites/default/files/>

^۲. حجت زاده، حسام الدین (۱۴۰۲)، «واکاوی روند صعودی مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران و راهکارهای مدیریت آن»، دسترسی در: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2022743>

تسهیلات انبوهی به وجود آمده است، امارت اسلامی در عرصه‌های معادن، برق، زراعت، ترانسپورت، مخابرات و تکنالوژی، صنعت، سرمایه‌گذاری و تجارت برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی زمینه را مساعد نموده است. اکنون سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی بدون کدام مشکل در بخش‌های مختلف در افغانستان سرمایه‌گذاری کرده می‌توانند.^۱

۴-۲. شرایط سیاسی - امنیتی

در کشورهایی که درگیری و جنگ وجود دارد، مردم ممکن است به دلیل تهدیدات امنیتی و خطرات زندگی، به دنبال فرار و پناهندگی در کشورهای دیگر باشند. مهاجرت به دلیل فرار از جنگ ممکن است با چالش‌ها و خطرات زیادی همراه باشد. باین حال، برای آن‌هایی که در کشور خود با خشونت و درگیری مواجه هستند، مهاجرت می‌تواند یک راه برای بقا و ایجاد زندگی بهتر باشد. آن‌ها امیدوارند در کشور جدیدی که به آن مهاجرت می‌کنند، امنیت، ثبات و فرصت‌های جدیدی را بیابند و زندگی جدیدی را آغاز کنند.^۲

هم‌چنین مهاجرت سیاسی یکی دیگر از دلایل رایج برای مهاجرت دسته‌جمعی است. افرادی که برای دستیابی به آزادی‌های سیاسی مهاجرت می‌کنند، ممکن است به دلیل شرایط سیاسی نامطلوبی مانند درگیری‌ها، آزار و اذیت، نقض حقوق بشر یا عدم آزادی سیاسی، تصمیم به مهاجرت می‌گیرند. دلایل مهاجرت سیاسی می‌تواند ناشی از تغییرات ژئوپلیتیکی گسترده‌تر نیز باشد، مانند تغییر رژیم یا این تغییرات سیاسی می‌توانند شرایط نامطلوبی را برای افراد ایجاد کنند و آن‌ها را به ترک وطن و جستجوی آزادی و امنیت در جای دیگر سوق دهند.^۳

۵. انتخاب کشور مقصد برای مهاجرت

مردم افغانستان بنا به دلایلی که در بالا ذکر شد در طول ۵ دهه گذشته ناگزیر به مهاجرت بوده‌اند. پس از مهاجرت مردم افغانستان مقاصدی را برای مهاجرت انتخاب می‌کنند. کشورهای همسایه افغانستان یکی از بزرگ‌ترین کشورهای هدف برای مهاجران مردم افغانستان و

^۱. گزارش دفتر معاونیت اقتصادی ریاست الوزراء، دسترسی در: [HTTPS://DPMEA.GOV.AF/DR/OPPO](https://dpmea.gov.af/dr/oppo)

^۲. بینا (۱۳۹۹)، «۱۴ مورد از دلایل مهاجرت افراد»، دسترسی در: <https://finsadvisers.com/14-reasons-for->

/migration

^۳. همان.

مهاجرپذیر است. در این جا به برخی از دلایل که مردم افغانستان کشورهای همسایه را به عنوان مقصد انتخاب می‌کنند اشاره می‌کنیم:

۵-۱. وجود مرزهای مشترک و طولانی

افغانستان با کشورهای همسایه خود مرزهای طولانی مشترکی دارد. این مرزهای طولانی باعث می‌شود تا مهاجرین از افغانستان به خصوص آن‌هایی که به صورت انفرادی و مجردی مهاجرت می‌کنند کشورهای همسایه را انتخاب کنند. انتخاب کشورهای همسایه باعث می‌شود تا با کم‌ترین هزینه و در زودترین فرصت ممکن دوباره به کشور و در کنار خانواده خود حضور یابند. این مرزهای مشترک هم چنین باعث می‌شود که مهاجرت‌های فصلی نیز شکل بگیرد. یعنی در فصل‌هایی از سال که زمینه اشتغال و کار مساعد بوده و فرصت کار بیشتری است مهاجران به کشورهای همسایه سرازیر شده و پس از پایان آن دوره دوباره به کشور خود برگردند.

افغانستان و ایران به عنوان دو کشور همسایه دارای مرز مشترک طولانی حدود ۹۲۵ کیلومتر هستند.^۱ هم چنین افغانستان از سه ولایت خود یعنی ولایات هرات، نیمروز و فراه با ایران مرز مشترک دارد پس این مرزهای مشترک باعث داد و ستدها و سهولت در رفت و آمده شده و خود به خود زمینه را برای مهاجرت فراهم می‌کند.

هم چنین افغانستان با پاکستان، به عنوان دو کشور همسایه، حدود ۲۶۷۳ کیلومتر مرز مشترک دارند.^۲ این مرزهای مشترک و طولانی که از طریق ولایات قندهار، ننگرهار، خوست، کنر می‌باشد باعث مهاجرت مردم از افغانستان به پاکستان شده است.

۵-۲. مشترکات دینی و مذهبی

سیاست خارجی افغانستان نسبت به جهان اسلام وابستگی و ارتباط نزدیکی دارد. افغانستان به عنوان کشوری با جمعیت اکثریت مسلمان، اهمیت بسیاری به اسلام و هویت اسلامی خود می‌دهد و آن را به عنوان یک عنصر هویت بخش و هدایت‌گر در زندگی اجتماعی و سیاسی

^۱ مرکز مطالعات استراتژیک (۱۴۰۰)، فعالیت‌ها و دستاوردهای یکساله وزارت امور خارجه، کابل: مرکز مطالعات

استراتژیک: ص ۴۱.

^۲ همان: ص ۵۵.

خود می‌بیند. پیوند مردم مسلمان افغانستان با سایر ملل مسلمان جهان به غنای فرهنگ اسلامی و ملی افغانستان کمک کرده است. ارتباطات افغانستان با سایر کشورهای اسلامی براساس اشتراکات مشترک در اسلام، ارزش‌ها، اعتقادات و تمدن اسلامی بنا شده است.^۱

بین افغانستان و کشورهای همسایه از لحاظ دینی و مذهبی اشتراکات زیادی است. یکی از دلایل مهاجرت مردم افغانستان به کشورهای همسایه به خصوص در دوران هجوم شوروی به کشور نجات از نظام کمونیستی بود که مردم به این کشورها مهاجرت نمودند تا بتوانند آن‌جا آزادانه به مراسم مذهبی خود برسند. بین افغانستان و کشورهای همسایه آن دین مبین اسلام مشترک است و مردم می‌توانند مراسم‌های مذهبی خود مانند روزه نماز و اعیاد را به خوبی و طبق رسوم اسلامی نیز انجام دهند و در این زمینه کشورهای همسایه مقاصد خوبی برای مردم افغانستان می‌باشد.

مثلاً در مورد کشور همسایه پاکستان باید گفت که دین مردم پاکستان اسلام است و ۹۸ درصد جمعیت کشور را مسلمانان تشکیل می‌دهند. در پاکستان فرقه‌ها و مذاهب مختلف اسلامی زندگی می‌کنند.^۲

۳-۵. مشترکات فرهنگی و زبانی

بین مردم افغانستان و کشورهای همسایه از لحاظ فرهنگی نیز اشتراکات زیادی وجود دارد. مردم افغانستان با کشور ایران از لحاظ زبانی نیز مشترک است و زبان فارسی و پشتو به عنوان پل ارتباطی است و زبان پشتو هم با کشور پاکستان اشتراکاتی دارد. هرچند که هر سه زبان از یک خانواده بوده و پل ارتباطی بین کشورهای همسایه افغانستان و ایران و پاکستان می‌باشد و مهاجرین با حضور در این کشورها خود را راحت احساس می‌نمایند.

زبان یکی از عوامل تأثیرگذار ارتباطی است. زبان مشترک باعث فهم و سهولت ارتباطات می‌باشد. بنابراین یکی از مؤلفه‌های مهم برای مهاجرت مردم افغانستان به ایران زبان مشترک بوده

۱. تمنا، فرامرز. (۱۳۹۹). معمای صلح و امنیت افغانستان. کابل: انتشارات امیری، ص ۷۶.

۲. صالحی، برنا (۱۳۹۲). تأثیر خط دیورند در مناسبات افغانستان و پاکستان، کابل: انتشارات بین‌المللی سرورسعادت، ص ۲۱۷.

است.^۱ زبان پشتو هم بین مردم افغانستان و ایران نیز مشترک است. مردم نوار شرقی ایران از زبان پشتو استفاده می‌کنند که طبق آخرین آمار حدود ۵۲ هزار نفر در ایران از زبان پشتو استفاده می‌کنند.^۲

اما در مورد زبان مشترک بین افغانستان و پاکستان باید گفت که تعداد گویشگران زبان پشتو در پاکستان بیشتر از سی و یک میلیون نفر است و (۱۷٪) نفوس آن کشور را در بر می‌گیرد. زبان ملی و هویت ملی پاکستان نیز «اردو» است، اما حدود ۶۰ درصد واژه‌های زبان اردو، فارسی است یا ریشه در زبان فارسی دارد و رسم الخط اردو و فارسی نیز مشترک است. در اشاره به پیوند زبان اردو و فارسی همین بس که در سرود ملی پاکستان به استثنای یک کلمه که حرف اضافه «کا» است و در حکم کسره اضافه فارسی است هیچ کلمه غیر فارسی دیده نمی‌شود.^۳

۶. تعامل کشورهای همسایه با مهاجرین

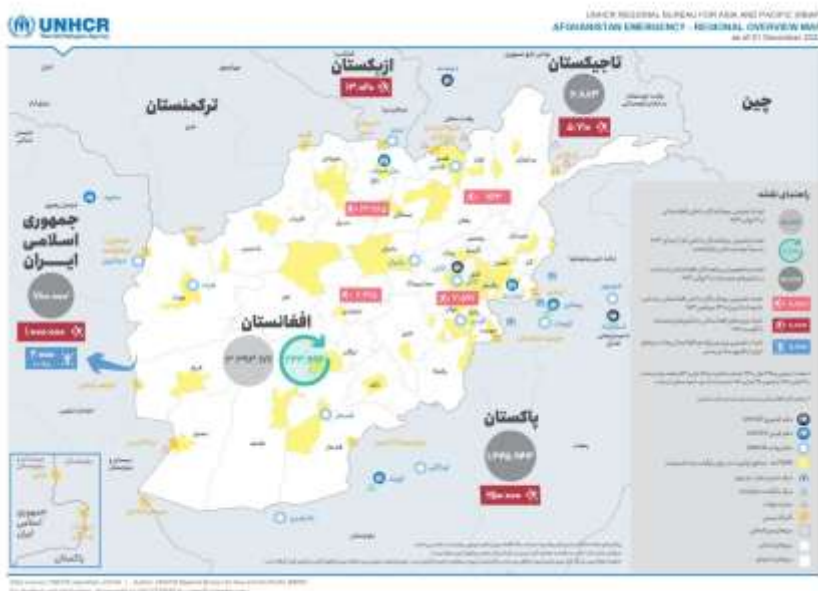
پاکستان و ایران به عنوان دو کشور همسایه از چندین دهه به این طرف میزبان مهاجرین میلیونی از افغانستان بوده اند. رفتار این دولت‌ها همواره با مردمان مهاجر افغانستان حسنه بوده است. اما این رفتار حسنه گاهی هم با تنش‌ها و چالش‌هایی همراه بوده است. طبق آخرین آمار وزارت امور مهاجرین و عودت‌کنندگان امارت اسلامی افغانستان در کشور پاکستان در مجموع به تعداد (۲,۹۰۸,۶۷۶) دو میلیون و نهصد و هشت هزار و ۶۷۶ مهاجر حضور دارند. از این تعداد (۱,۳۲۵,۰۰۰) یک میلیون و سیصد و بیست و پنج هزار نفر دارای کارت (POR) می‌باشد و به تعداد (۶۹۰,۸۹۹) ششصد و نود هزار و هشتصد و نود و نه تن دارای کارت (ACC) بوده و افراد دارای اسناد و مدرک (۷۵۰,۰۰۰) هفتصد و پنجاه هزار تن است. هم‌چنین به تعداد (۶۰۰,۹۷۰) شش هزار و نهصد و هفتاد و دو تن پناهندگان ثبت شده اداره (UNHCR)

۱. کوهکن، علیرضا و دیگران (۱۳۹۷)، «دیپلوماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در افغانستان»، پژوهش‌های راهبردی ج.ا. ایران، شماره ۲، سال اول، ص ۴۹.

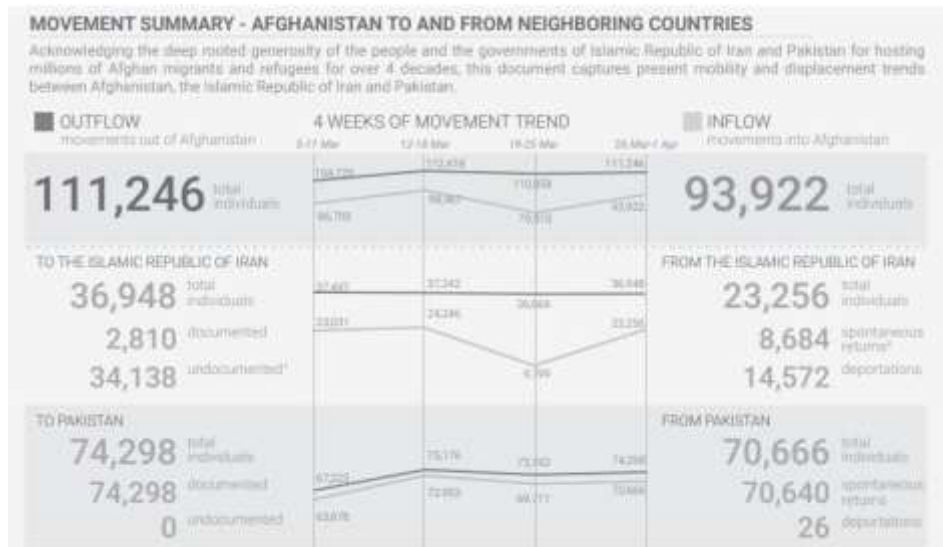
۲. لطفی، حیدر (۱۳۹۴)، «تحلیل ژئوپولیتیکی روابط ایران و افغانستان»، فصلنامه خراسان، سال ششم، شماره ۱۹، ص ۷۲.

۳. علیزاده، عبدالوحید (۲۰۲۱)، «بررسی زمینه‌های همگرایی و واگرایی در روابط افغانستان و پاکستان»، فصلنامه رنا، شماره ۴۵، ص ۸۶.

است و افراد دارای پاسپورت تابعیت (۶۰) شصت تن می‌باشد. اما تعداد مجموع مهاجرین افغانستان در کشور ایران به (۵,۴۷۷,۰۰۰) پنج میلیون و چهارصد و هفتاد و هفت نفر می‌رسد. که از این تعداد (۷۵۰,۰۰۰) هفتصد و پنجاه هزار تن دارای کارت آمایش است و به تعداد (۶۲۷,۰۰۰) ششصد و بیست و هفت هزار تن دارای پاسپورت بوده و (۲,۶۰۰,۰۰۰) دو میلیون و ششصد هزار تن برگه سرشماری دارند و به تعداد (۱,۰۰۰,۰۰۰) یک میلیون تن هم فاقد اسناد قانونی می‌باشند. هم‌چنین در کشور ایران نیز (۵۰۰,۰۰۰) پانصد هزار نفر به صورت فصلی برای کار در رفت و آمد هستند. قابل یادآوری است که تعداد افراد عودت‌کننده پس از روی کار آمدن حکومت امارت اسلامی الی ۲۴ عقرب ۱۴۰۲ به وطن (۲'۶۵۴'۴۴۶) دو میلیون و ششصد و پنجاه و چهار هزار و چهارصد و چهل و شش نفر می‌باشد.^۱

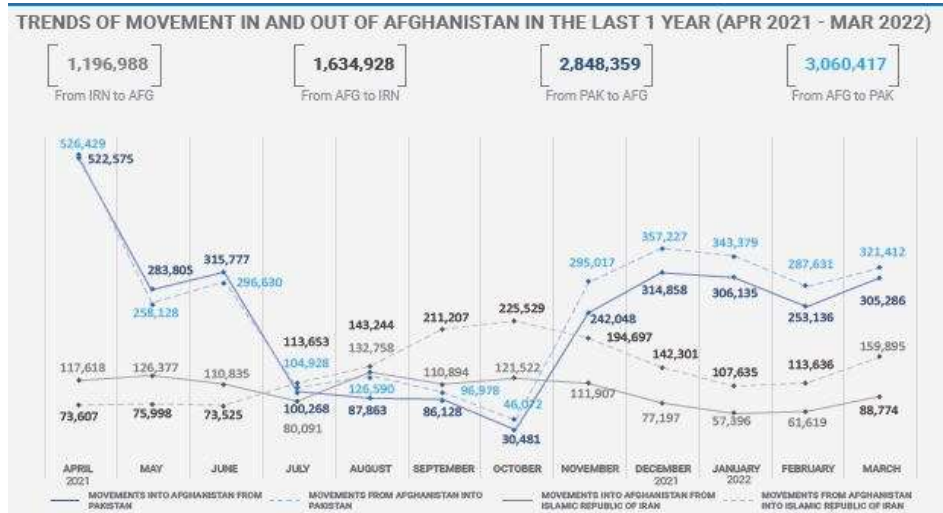

^۱. مکتوب شماره (۷۲۳-۹۵۱) مورخ (۱۴۴۵ / ۶ / ۱۹)، وزارت امور مهاجرین و عودت‌کنندگان امارت اسلامی افغانستان.

نمودار ورود مهاجرین افغان به کشورهای همسایه از پنجم مارس تا اول آوریل ۲۰۲۱

منبع: <https://diaran.ir/7856>

نمودار مهاجرت افغان‌ها در از سال ۲۰۲۱ تا سال ۲۰۲۲ م

منبع: <https://diaran.ir/7856>

رفتار و سیاست‌ها و رویکردهای ایران در قبال مهاجران در دهه‌های اخیر واقعاً گسترده و متنوع بوده است. در برخی موارد، سیاست‌ها به سمت بازگشت و ساماندهی مهاجران هدایت شده‌اند، در حالی که در سایر موارد، سیاست‌های درهای باز و پذیرش مهاجران به اجرا

درآمده‌اند. اما بررسی نشان می‌دهد که بسیاری از این سیاست‌ها و رویکردها به صورت واکنشی و بدون برنامه‌ریزی کافی اتخاذ شده‌اند. هم‌چنین، عدم تداوم و پیوستگی در سیاست‌ها و رویکردهای دولت نشان می‌دهد که حاکمیت قادر به برنامه‌ریزی بلندمدت در زمینه مهاجران نبوده است. هم‌چنین، برخی از سیاست‌های اجرا شده نیز به دلیل عدم موفقیت و عدم توانایی در حل مشکلات مهاجران، نتیجه مطلوب را به همراه نداشته و مهاجران همچنان در وضعیت بلاتکلیف قرار دارند.^۱

نوع برخورد با مهاجرین افغانستان همواره می‌تواند باعث تنش در روابط دو کشور افغانستان و ایران شده و روابط رسمی دو کشور را متشنج سازد. نوع برخورد ادارات و نهادهای مسئول آموزشی، ادارات مرتبط با اتباع خارجه و پولیس جمهوری اسلامی ایران با مهاجران افغانستان، گاهی خارج از قوانین موجود در این زمینه است.^۲

مهاجران افغان در ایران با مشکلات و محدودیت‌هایی روبرو هستند که می‌تواند تجربه آن‌ها را تحت تأثیر قرار دهد. برخی از این مشکلات شامل عدم تثبیت وضعیت اقامتی، عدم دسترسی به خدمات و امکانات مشابه شهروندان ایرانی، محدودیت‌های بانکی، عدم امکان دریافت گواهینامه رانندگی و محرومیت از حق مالکیت می‌شود. هم‌چنین، مهاجران افغان اغلب مواجه با تحقیر و تبعیض اجتماعی می‌شوند که می‌تواند به طور غیرمستقیم باعث محدودیت‌های در زمینه اشتغال، تحصیل و امکانات اجتماعی شود. به علاوه، برخی از مهاجران افغان در ماه‌های اخیر از مشکلاتی مانند عدم فروش کالاهای مورد نیاز به آن‌ها توسط برخی دوکان داران، بستن دوکان آن‌ها و ممنوعیت اشتغال در برخی از صنوف مانند دوکان‌های مواد غذایی، گلخانه و اصناف شکایت می‌کنند.^۳ اما پاکستان در طول چند دهه گذشته میزبان مهاجرین افغانستان بوده

۱. حجت زاده، حسام‌الدین (۱۴۰۲)، «واکاوی روند صعودی مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران و راهکارهای مدیریت

آن»، قابل دسترسی در: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/202>

۲. عرفانی، قاسم (۱۳۹۷)، تعاملات منطقه‌ای و تاثیر آن بر روابط افغانستان و ایران»، ژورنال مطالعات استراتژیک، شماره ۳۹، ص ۱۴۸.

۳. حجت زاده، حسام‌الدین (۱۴۰۲)، «واکاوی روند صعودی مهاجرت افغانستانی‌ها به ایران و راهکارهای مدیریت

آن»، دسترسی در (۱۴۰۲/۱۰/۲): <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2022743>

است. رفتار دولت پاکستان تا این اواخر با مهاجرین افغانستان بسیار نیک بوده است. اما اکنون شرایط زندگی مهاجرین افغانستان در پاکستان دشوار شده است. با توجه به وجود قانون مهاجرت در پاکستان هر ایالت رفتار متفاوتی با مهاجرین افغانستان دارد. دولت موقت انورالحق کاکر با توجه به مشکلات داخلی پاکستان مانند شرایط بد اقتصادی و ناامنی در کشور زیر فشار افکار عمومی قرار داشته و برای نجات از آن تمامی مشکلات و چالش‌ها را ناشی از مهاجرین افغانستان در پاکستان دانسته و به اخراج مهاجرین افغانستان از پاکستان دست زد.^۱

دولت پاکستان اعلام کرد که از روز چهارشنبه (اول نوامبر) بازداشت مهاجران و پناهجویان فاقد مدرک قانونی آغاز می‌شود و آن‌ها را پس از دستگیری به مراکز نگه‌داری منتقل و از آنجا به اجبار به افغانستان بازگردانده خواهند شد. پس از زمان معین بسیاری از مکاتب و مکان‌های آموزشی به روی مهاجرین افغانستان بسته شده است.

مهاجران افغان در پاکستان با وضعیت ناگواری مواجه هستند. مشکلاتی از جمله عدم دسترسی به مصارف روزانه بسیار نگران‌کننده است. هم‌چنین، رفتار پولیس پاکستان نسبت به مهاجران افغان که غیرقانونی و تحت تعقیب هستند، نیز نگران‌کننده است. این نوع رفتارها و سختی‌ها می‌تواند منجر به مشکلات روحی و روانی جدی برای مهاجران شود. این افراد در شرایط آسیب‌پذیر قرار دارند و نیازمند حمایت و کمک هستند تا بتوانند به‌طور انسانی زندگی کنند و حقوق اساسی خود را بدون تبعیض و تحقیر اداره کنند.^۲

نحوه برخورد و تعامل کشورهای همسایه با مهاجرین باعث شد که بسیاری از مقامات امارت اسلامی افغانستان به این نوع برخورد واکنش نشان داده و آن را سیاسی بدانند.

در پیام ریاست‌الوزرای امارت اسلامی افغانستان آمده است: «ما از کشورهایی که سال‌ها شهروندان مهاجر ما را در خود جای داده‌اند، سپاسگزاریم. مردم ما مهربانی آن‌ها را فراموش

^۱. ستوده؛ فهیم (۱۴۰۲). «مهاجران افغان در پاکستان؛ چوب سوخت سیاست»، دسترسی در:

- <https://8am.media/fa/afghan-immigrants-in-pakistan-wood-is-the-fuel-of-politics/>

^۲. بینا (۲۰۲۳). «زویای تاریک اخراج مهاجران افغان از پاکستان»، دسترسی در:

<https://sputnik.af/20231101/-16425433>.

نمی‌کنند و قدر مهمان‌نوازی آن‌ها را می‌دانند. اما درعین حال امید ما این است که به موضوع بزرگ و انسانی مهاجرین نباید از منظر سیاسی و از زاویه منافع و تصمیمات آنی نگاه کرد؛ نباید از آن به عنوان فشار استفاده کرد، روند بازگشت باید آبرومند و به تدریج پیش برود تا خدای ناکرده در درازمدت باعث فاجعه انسانی، نفرت و بی‌اعتمادی بین کشورها نشود.^۱

۷. استقبال امارت اسلامی از بازگشت مهاجرین افغانستان

بعد از این که دولت پاکستان اقدام به اخراج مهاجرین افغانستان از آن کشور گرفت امارت اسلامی افغانستان ضمن واکنش به آن، برای مدیریت مهاجرین و ارائه خدمات بهتر و پذیرایی از مهاجران اقداماتی از جمله اعلامیه رسمی و کمیسیون رسیدگی به مشکلات مهاجرین را تشکیل داد. متن اعلامیه رسمی را امارت اسلامی به قرار زیر است:

بسم الله الرحمن الرحيم

از چهل و پنج سال بدینسو افغان‌ها در اثر اشغال‌ها و جنگ‌ها در کشورهای مختلف با مهاجرت و مشکلات زیادی دیگر مواجه‌اند، شرایط متذکره بالای افغان‌ها تحمیل و ملت ما به آن مجبور شده است. اکنون که مهاجرین افغان با مشکلات مختلف و اخراج اجباری مواجه شده‌اند، بنابراین تذکر نکات ذیل را مهم می‌دانیم:

۱. از تمام کشورها نخست تشکر می‌کنیم که در بیشتر از چهل سال به افغان‌ها در کشورهایشان جا دادند، اکنون یک‌بار دیگر از آن‌ها می‌خواهیم که افغان‌ها را به زور و بدون آمادگی جبرا به اخراج مجبور نسازند، بلکه به آنان وقت بدهند و کشورهای مربوطه از روی حسن همجواری، اخوت اسلامی و عاطفه بشری از تحمل کار بگیرند.

۲. در کشورهای که افغان‌ها سکونت دارند، آن‌ها به امنیت آن کشورها مشکلات ایجاد نکرده‌اند و نه هم در بی‌ثباتی دست دارند.

۳. از کشورهای همسایه می‌خواهیم که با در نظر داشت اصل اخوت اسلامی با مهاجرین افغان برخورد نیک نمایند.

^۱. پیام الحاج ملامحمدحسن آخوند رئیس‌الوزراء ۱.۱.۱ به مناسبت روز جهانی پناهندگان (۱۴۰۲)، قابل دسترسی

۴. از کشورهایی که افغان‌ها به‌گونه اجباری به وطن بازگشت می‌کنند، اموال، پول و ملکیت‌های آنان، مال شخصی و حق آن‌ها می‌باشد، هیچ‌کسی حق ندارد اموال مذکور را از آنان بگیرد و شرایط ناعادلانه و غیرمنصفانه در این زمینه بالای آنان وضع کند.

۵. باید تمام افغان‌ها به‌ویژه برادران سرمایه‌دار و تاجر ما به تمام مشکلات مهاجرین افغان که از سایر کشورها بنابر چالش‌های اخیر و موقف بعضی از کشورها مجبور می‌شوند به وطن برگردند، در هماهنگی با کمیسیون عالی، در انتقال، اسکان سرپناه، تداوی و دیگر زمینه‌ها همکاری نموده و آنان را فراموش نکنند.

۶. از این‌که پس از حاکمیت کامل امارت اسلامی، نظام اسلامی، امنیت سرتاسری، رهبری واحد و فضای برادری میان افغان‌ها ایجاد شده است، به تمام مسئولین امارت اسلامی در رابطه به مهاجرین عودت‌کننده حکم شده است که با تمام اخلاص و توجه در راستای خدمت به آنان تلاش نمایند تا خدمات بهتر برای مهاجرین در چوکات امکانات موجود فراهم گردد.

۷. وزارت صنعت و تجارت و سایر وزارت‌ها و ادارات مربوطه، تسهیلات لازم را برای تاجران، سرمایه‌گذاران و صنعت‌کاران عودت‌کننده فراهم نمایند.

۸. به آن عده از هموطنان که بخاطر تشویش‌های سیاسی از کشور رفته‌اند، اطمینان می‌دهیم که دوباره به وطن عودت نمایند و زندگی آرام‌شان را از سر گیرند. الله تعالی به تمام مسئولین امارت اسلامی و همه افغان‌ها توفیق دهد که برای مهاجرین سهولت‌ها را فراهم نموده و به آنان خدمت کنند. آمین یا رب العلمین^۱.

و اما برای مدیریت بهتر و عرضه خدمات به مهاجرین رهبر امارت اسلامی «کمیسیون رسیدگی به مشکلات مهاجرین افغان» اخراج شده از پاکستان بر اساس حکم شماره ۱۹۷۰ ایجاد و طرزالعملی در هشت فصل و ۳۱ ماده تهیه شد که برای تطبیق آن کمیسیون متشکل از ۳۱ عضو و ۱۲ کمیته ایجاد شد تا برای «مهاجران» موضوعاتی از قبیل شناسایی، تشخیص، انتقال، خدمات بهداشتی و اسکان موقت را انجام دهد. هم‌چنین اطمینان داده است که شهروندان می‌توانند بدون ترس به وطن خود بازگردند و «زندگی آبرومندانه» ای را نیز داشته باشند.

¹ https://aop.gov.af/dr/announcement_details/2364

مهم‌ترین موضوعاتی که در این حکم برای ارائه خدمات به مهاجرین بیان شده است عبارت است از:

۱. زمین‌هایی را برای اسکان دائمی مهاجران در کابل و ولایات در نظر بگیرد؛
۲. به تاجران و سرمایه‌گذاران بازگشته از پاکستان قول تسهیلات و امتیازات مالی را داده است؛
- ۳- این طرح همچنین یک کمیسیون دیگر را تحت عنوان «کمیسیون امنیتی و تصفیوی» پیش‌بینی کرده که امنیت مهاجران از زمان ورود از مرز تا محل اسکان دائمی آنها تامین کند؛
۴. به مهاجرین خدمات ضروری مانند غذا، لباس، ظرف، خدمات صحتی، امنیت و امکانات لازم برای آموزش فراهم شود؛
۵. برای جذب کمک‌های داخلی و بین‌المللی بین نهادهای خیریه بخش خصوصی و دولتی همکاری صورت بگیرد؛
۶. در این طرح امتیازات گسترده‌ای برای مهاجران تازه‌وارد و تاجران در نظر گرفته است. از جمله معافیت مالیاتی، توزیع زمین در پارک‌های صنعتی، تسهیلات سرمایه‌گذاری، زمینه‌سازی برای ایجاد کارخانه‌های صنعتی و کاریابی، معافیت‌های گمرکی، خدمات بانکی، تسهیلات لازم برای انتقال اموال تاجران، امکانات لازم برای ساخت فابریکه در نظر گرفته شده است.^۱

۸. حقوق بین‌الملل و پناهندگان

مسئله مهاجرت در طول تاریخ به خصوص در دهه‌های اخیر به یکی از موضوعات مهم در سطح بین‌المللی تبدیل شده است. هم‌زمان با افزایش موج‌های پناهجویی میزان حساسیت کشورها به مهاجران، افزایش یافته است. برای حل مسئله مهاجرت‌های بین‌المللی و مدیریت کارآمدتر این پدیده، سعی شده است از سازوکارهای بین‌المللی نیز به تناسب شرایط استفاده گردد. بدین منظور، در دهه‌های اخیر، اسناد حقوقی متعددی در سطح جهانی تدوین و تصویب شده است. در این اسناد، تلاش شده هم به حقوق بشر مهاجران توجه شود و هم بسترهایی برای همکاری دولت‌ها در جهت مدیریت بهتر مهاجرت‌ها ایجاد شود که در این جا به برخی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی از ابتدا تاکنون می‌پردازیم:

۱. حکم شماره ۱۹۷۰ مورخ ۱۳/۴/۱۴۴۵ شیخ‌الحدیث هیئت‌الله آخذندزاده.

بعد از پایان جنگ جهانی دوم و پس از تشکیل سازمان ملل متحد، کمیته سوم مجمع عمومی که مسئولیت رسیدگی و بررسی موضوعات اجتماعی نوع دوستانه و فرهنگی را برعهده دارد، قطعنامه‌ای را در فوریه ۱۹۴۵ در ارتباط با پناهندگان صادر نمود که به دنبال این قطعنامه تشکیلاتی در قالب ملل متحد برای حمایت از پناهندگان ایجاد و شروع به فعالیت نمود از جمله سازمان بین‌الملل پناهندگان.

الف: در اعلامیه جهانی حقوق بشر به صورت مشخص در سه ماده درباره حقوق مهاجرین و پناهندگان بحث شده است:

ماده ۱۳: هرکس حق دارد در داخل هر کشور آزادانه نقل مکان کند و هر کجا بخواهد اقامت گزیند. هرکس می‌تواند هر کشوری را که بخواهد، من جمله کشور خود را ترک کند و می‌تواند به کشور خود باز گردد.

ماده ۱۴: هرکس حق دارد برای گریز از هر گونه شکنجه و فشار به جایی پناهنده شود. نیز می‌تواند در سایر کشورها از پناهندگی استفاده کند. در جرایم غیرسیاسی یا اموری که مخالف با اصول و هدف‌های ملل متحد باشد، نمی‌توان از حق پناهندگی استفاده کرد.

ماده ۱۵: هرکس می‌تواند هر ملیتی را بخواهد بپذیرد. هیچ‌کس را نمی‌توان خودسرانه از ملیت او محروم ساخت یا حق تغییر ملیت را از او سلب نمود.^۱

ب: در اعلامیه جهانی حقوق بشر اسلامی که کشورهای اسلامی در سال ۱۹۹۰ در قاهره کشور مصر در مورد حقوق مهاجرین و پناهندگان نیز ماده را به تصویب رسانیده‌اند:

ماده ۱۲: هر انسانی بر طبق شریعت حق انتقال و انتخاب مکان برای اقامت در داخل یا خارج کشورش را دارد و در صورت تحت ظلم قرار گرفتن می‌تواند به کشور دیگری پناهنده شود و بر آن کشور پناه دهنده واجب است که با او مدارا کند تا این که پناهگاهی برایش فراهم شود.^۲

¹ universal declaration of human rights, articles 15-18: **un**. Website, available:

<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

² Universal Islamic declaration of human rights, article 12: **un**. Website, available:

باتوجه به ماده فوق، بر دو کشور همسایه افغانستان یعنی ایران و پاکستان به عنوان کشورهای اسلامی واجب است از لحاظ شرعی و حقوقی به حقوق مهاجرین احترام داشته و در عمل این ماده را تطبیق نمایند.

ج: کنوانسیون ۱۹۵۱ مربوط به وضعیت پناهندگان می باشد که تمامی مواد آن مربوط به نحوه برخورد با پناهندگان و حقوق آنان در کشور میزبان می باشد که ما در اینجا به برخی از موارد آن اشاره می کنیم:

ماده ۳: «دول متعاهد، مقررات این کنوانسیون را بدون تبعیض از لحاظ نژاد یا مذهب یا سرزمین اصلی درباره پناهندگان اجرا خواهند نمود.

ماده ۴: دول متعاهد در سرزمین خود نسبت به آزادی پناهنده در اجرای امور دینی و دادن تعلیمات مذهبی به کودکان خود رفتاری الاقل در حد رفتاری که نسبت به اتباع خود دارند، اتخاذ خواهند نمود.

ماده ۱۷، بند دوم: مقررات محدود کننده‌هایی که درباره بیگانگان یا استخدام بیگانگان به منظور حمایت از بازار داخلی کار وضع میگردد مشمول پناهندگان نمی شود.

ماده ۳۱: بند الف: دولت‌های متعاهد پناهندگانی را که مستقیماً از سرزمینی که در آنجا زندگی و آزادی‌شان به مفهوم ماده ۱ در معرض تهدید بوده بدون اجازه به سرزمین آنها وارد شده یا در آنجا به سر می‌برند به خاطر این که برخلاف قانون وارد سرزمین آنها شده‌اند یا در آن به سر می‌برند مجازات نخواهند کرد مشروط بر این که بلادرنگ خود را به مقامات مربوطه معرفی کرده دلایل قانع کننده‌ای برای ورود یا حضور غیرقانونی خود ارائه دهند.

ماده ۳۱: بند ب: دول متعاهد نسبت به رفت و آمد این قبیل پناهندگان محدودیت‌هایی غیر از آنچه لازم باشد قائل نخواهند شد و محدودیت‌هایی مزبور فقط تا موقعی خواهد بود که وضع این قبیل پناهندگان در کشور پناهنده تعیین نشده یا اجازه ورود به کشور دیگری تحصیل نکرده‌اند. دول متعاهد باین قبیل پناهندگان فرصت مناسب داده و تسهیلات لازم را برای آنان فراهم خواهند ساخت تا اجازه ورود به سرزمین دولت دیگر را تحصیل نمایند.

ماده ۳۲: بند الف: دول متعاقد پناهنده‌ای را که به‌طور منظم در سرزمین آنان به‌سر می‌برند اخراج نخواهند کرد مگر به دلایل حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی

ماده ۳۲: بند ب: اخراج چنین پناهنده‌ای فقط به‌موجب تصمیمی صورت خواهد گرفت که طبق موازین قانونی اتخاذ شده باشد. به پناهنده مزبور باید اجازه داده شود که برای رفع اتهام از خود مدرکی ارائه دهد، تقاضای استیناف نماید و به مقامات صلاحیت‌دار یا شخص یا اشخاصی که مقامات صلاحیت‌دار تعیین نموده‌اند مراجعه نماید مگر آن‌که این امر به دلایل امنیت ملی میسر نباشد.^۱

د: هم‌چنین در پروتکل ۱۹۶۷ مهم‌ترین اسنادی هستند که در سطح جهانی پذیرفته شده و ابعاد حقوقی مختلف مسایل پناهندگان را بررسی می‌نمایند. اساسنامه اداره کمیساریای عالی ملل متحد در امور پناهندگان که به‌طور خاص اصول مربوط به «حمایت بین‌المللی و جستجوی راه‌حل‌های پایدار» برای پناهندگان را ارائه نموده، یکی از منابع مهم حقوق پناهندگان محسوب می‌گردد. این اعلامیه به پیشنهاد کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل تهیه و در ۱۴ دسامبر ۱۹۶۷ به اتفاق آراء به تصویب مجمع عمومی رسید (قطعنامه شماره ۳۳/۱۲) اعلامیه ۱۹۶۷ را نیز می‌توان از جمله منابع مهم حقوق پناهندگان در نظر گرفت. مجمع عمومی سازمان ملل متحد نقش بسیار مهم و مؤثری در توسعه و تحول حقوق بین‌الملل پناهندگان و حمایت بین‌المللی از آن‌ها داشته است. «قطعنامه‌های مجمع عمومی» بدون آن‌که مستقیماً تغییری در اساسنامه کمیساریای عالی ملل متحد برای پناهندگان ایجاد نمایند، دامنه وظایف و مسئولیت‌های آن را متحول ساخته‌اند.^۲

ه: یکی از آخرین اسناد بین‌المللی که در حوزه مهاجرت در سطح بین‌المللی تصویب شده است، پیمان جهانی مهاجرت است. پیمان جهانی مهاجرت، که در سال ۲۰۱۸ در کنفرانسی در مراکش توسط اکثر کشورهای عضو سازمان ملل به تصویب رسید، نخستین توافق‌نامه جهانی

^۱ . Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees, articles: 3-32: un. Website, available: <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees>.

^۲ . قدیر، محسن و حسین کاظمی فروشانی (۱۳۹۷)، «بررسی پناهندگی از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل»، فصلنامه بررسی تطبیقی حقوق اسلام و غرب، سال پنجم، شماره اول، صص ۱۳۳-۱۳۵

سازمان ملل متحد است که به منظور مدیریت بهتر مهاجرت‌های بین‌المللی در تمامی ابعاد آن، با رویکردی هماهنگ تدوین شده است. این پیمان بر مبنای ارزش‌هایی نظیر احترام به حاکمیت دولت‌ها، تقسیم مسئولیت، عدم تبعیض و حقوق بشر پایه‌گذاری شده است. هدف اصلی پیمان جهانی مهاجرت، بهینه‌سازی و دستیابی به منافع عمومی پدیده مهاجرت است و برای این منظور، لازم است یک رویکرد مشارکتی و همکاری بین تمامی کشورها اتخاذ شود.^۱

در تمامی کنوانسیون‌های مربوط به مهاجرت و پناهندگی و همچنین توافقاتی که بین کمیساریای عالی سازمان ملل مربوط به پناهندگان و قوانین داخلی کشورهای میزبان پناهندگان از حقوقی برخوردار بوده و کشورهای میزبان باید که با توجه به این قوانین به حقوق پناهندگان پایبند بوده و رفتار شایسته و انسانی را با آن‌ها داشته باشند. در این اواخر کشور پاکستان با وجود همه فشارهای بین‌المللی به این حقوق پای‌بند نبوده و توجه نکرده است که این خود عدم موثریت نقش سازمان‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی در امور مهاجرت را نشان می‌دهد.

نتیجه

مهاجرت پدیده‌ای بین‌المللی است که افراد برای یافتن راه‌های بهتر برای زندگی و داشتن آینده‌ای بهتر مهاجرت می‌کنند. البته در زمینه مهاجرت عوامل مختلفی دخیل است و شهروندان هر کشور طبق آن شرایط مهاجرت می‌کنند. بنابراین مردم افغانستان هم به‌عنوان یکی از کشورهایی که در ۵ دهه اخیر کشورشان با بی‌ثباتی‌ها و عدم امنیت روبرو بوده و این باعث شده است تا اقتصاد افغانستان ضعیف گردد اقدام به مهاجرت کرده‌اند. البته در این اواخر مهاجرت مردم از افغانستان بنا به دلایل آموزشی افزایش پیدا کرده است.

مردم افغانستان در ۵ دهه گذشته ۴ دوره مهاجرت جمعی داشته‌اند. مهاجرت مردم افغانستان با توجه به اشتراکاتی که با کشورهای همسایه داشته‌اند بیشتر به این کشورها بوده است و مردم پس از مهاجرت در این کشورها ماندگار شده‌اند. برخورد مردم و دولت‌های کشور میزبان با مهاجرین افغانستان حسنه بوده اما این برخورد گاهی با چالش‌هایی همراه بوده است از جمله در این اواخر که در پاکستان مهاجرین افغانستان به اجبار اخراج می‌شوند.

۱. سلیمی، رزگار (۱۴۰۲)، «نگاهی به پیمان جهانی مهاجرت»، دسترسی در: <https://diaran.ir/12822/>

در زمینه مهاجرت قوانین مهاجرتی فراوانی از سوی سازمان‌های بین‌المللی وضع شده است و در کشور ایران نیز سازمان‌هایی نیز وجود دارد اما در پاکستان هیچ‌گونه سازمان و قوانین مهاجرتی وجود ندارد که این خود باعث برخورد سلیقه‌ای با مهاجرین می‌شود. حکومت امارت اسلامی افغانستان می‌تواند با اتخاذ برخی از سیاست‌ها باعث بازگشت داوطلبانه مهاجرین افغانستان به کشور شود.

پیشنهادات

مهاجرت و بازگشت داوطلبانه مهاجران به افغانستان وابسته به عوامل متعددی است که در این جا چند نکته مهم را بررسی خواهیم کرد:

۱. امنیت و ثبات: امنیت و ثبات در افغانستان نقش مهمی در تصمیم مهاجران برای بازگشت داوطلبانه به کشور دارد. اگر امنیت در افغانستان بهبود یابد و برنامه‌هایی برای حفظ صلح و ثبات پیش بروند، می‌تواند مهاجران را به بازگشت تشویق کند. که فعلاً با روی کار آمدن امارت اسلامی امنیت تأمین است.

۲. عوامل اقتصادی: ایجاد فرصت‌های شغلی و رونق اقتصادی در افغانستان می‌تواند به بازگشت مهاجران افغانستان کمک کند. ارائه زیرساخت‌ها، تسهیلات و حمایت‌های مالی و فنی به مهاجران برای راه‌اندازی کسب و کارهای خود در افغانستان می‌تواند جذابیت بازگشت را افزایش دهد. در این زمینه تلاش‌های زیادی صورت گرفته است و امیدوار به حل مشکلات اقتصادی هستیم.

۳. حقوق و تضمینات: ایجاد سیستمی برای تضمین حقوق و آینده مهاجران در افغانستان می‌تواند از جمله عوامل مهم در تصمیم آنان برای بازگشت باشد. این شامل حفظ حقوق اساسی، دسترسی به خدمات اساسی مانند بهداشت، آموزش و مسکن، و تسهیلات بانکی و اعتباری است.

۴. همکاری بین‌المللی: همکاری بین‌المللی و ارتباط مؤثر با سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای همسایه نقش مهمی در بهبود وضعیت مهاجران افغانستان و تسهیل بازگشت آنان دارد. ایجاد دیالوگ و همکاری بین دولت افغانستان و جوامع بین‌المللی می‌تواند به تأمین منابع مالی

و فنی و ارائه پشتیبانی فنی و مدیریتی در زمینه بازگشت مهاجران کمک کند. هم‌چنین در این راستا و در هماهنگی بین‌المللی افغانستان می‌تواند نیروی کار بسیاری از کشورهای دیگر مانند عربستان و کانادا را که با کمبود نیروی کار مواجه است و قوانینی داخلی این کشور نیروی کار را قابل کرده است، تأمین نمایند.

۵. راهکارهای قانونی: ایجاد قوانین و سیاست‌های مهاجرتی مناسب و راهکارهای قانونی برای تسهیل بازگشت مهاجران و اعطای وضعیت قانونی به آنان می‌تواند بهبود یابد. این شامل ارائه ویزاها و مدارک مهاجرتی، فرایندهای سریع‌تر ترخیص اسناد و تسهیلات حقوقی و قانونی برای مهاجران است.

لازم به ذکر است که تسهیل بازگشت داوطلبانه مهاجران به افغانستان چالش‌های بسیاری را دارد و نیاز به همکاری و تلاش مشترک از سوی حکومت افغانستان، جوامع بین‌المللی و کشورهای همسایه دارد تا بتوان به خوبی این فرآیند را پیش برد.

منابع

۱. قرآن کریم، سوره توبه، آیه ۶
۲. یابلی یزدی، محمدحسین (۱۳۸۶)، نظریه‌های توسعه روستایی، تهران: انتشارات سمت، چاپ سوم
۳. طالقانی، فاطمه (۱۳۹۹)، «وضعیت حقوقی-آماری پناه جوین، پناهنگان و مهاجرین افغان»، ژورنال مطالعات استراتژیک، شماره ۴۹
۴. تمنا، فرامرز (۱۳۹۹)، معمای صلح و امنیت افغانستان. کابل: انتشارات امیری
۵. عزیزاده، عبدالوحید (۲۰۲۱)، «بررسی زمینه‌های همگرایی و واگرایی در روابط افغانستان و پاکستان»، فصلنامه رنا، شماره ۴۵
۶. صالحی، برنا (۱۳۹۲)، تأثیر خط دیورند در مناسبات افغانستان و پاکستان. کابل: انتشارات بین‌المللی سرورسعادت
۷. قدیر، محسن و حسین کاظمی فروشانی (۱۳۹۷)، «بررسی پناهندگی از منظر اسلام و حقوق بین‌الملل»، فصلنامه بررسی تطبیقی حقوق اسلام و غرب، سال پنجم، شماره اول
۸. کوهکن، علیرضا و دیگران (۱۳۹۷)، «دیپلوماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در افغانستان»، پژوهش‌های راهبردی ج.ا.ایران، شماره ۲، سال اول
۹. لطفی، حیدر (۱۳۹۴)، «تحلیل ژئوپولیتیکی روابط ایران و افغانستان»، فصلنامه خراسان، سال ششم، شماره ۱۹
۱۰. مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه (۱۴۰۲)، سیردوساله امارت اسلامی افغانستان، کابل: مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه

۱۱. میرزا مصطفی، سید مهدی و پروانه قاسمی (۱۳۹۲)، «عوامل مؤثر بر مهاجرت استانی با استفاده از مدل جاذبه»، فصلنامه سیاستهای اقتصادی و مالی، سال اول، شماره ۹
۱۲. عرفانی، قاسم (۱۳۹۷)، «تعاملات منطقه‌ای و تاثیر آن بر روابط افغانستان و ایران»، ژورنال مطالعات استراتژیک، شماره ۳۹
۱۳. شیرین عبادی، حقوق پناهندگان در ایران
۱۴. بینا، (۱۳۹۳)، «تاملی بر نظریه‌های جامعه‌شناختی مهاجرت»، دسترسی در:
<https://www.shahrsazionline.com/15876/>
۱۵. بینا، (۱۳۹۹)، «۱۴ مورد از دلایل مهاجرت افراد»، قابل دسترسی در:
<https://finsadvisers.com/14-reasons-for-migration>
۱۶. بینا، (۲۰۲۳)، «زوایای تاریک اخراج مهاجران افغان از پاکستان»، قابل دسترسی در:
<https://sputnik.af/20231101/-16425433.html>
۱۷. حجت زاده، حسام الدین، (۱۴۰۲)، «واکاوی روند صعودی مهاجرت افغان‌ها به ایران و راهکارهای مدیریت آن»، قابل دسترسی در:
<http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2022743>
۱۸. ستوده، فهیم، (۱۴۰۲)، «مهاجران افغان در پاکستان؛ چوب سوخت سیاست»، دسترسی در:
<https://8am.media/fa/afghan-immigrants-in-pakistan-wood-is-the-fuel-of-politics>
۱۹. گزارش دفتر معاونیت اقتصادی ریاست الوزراء، دسترسی در:
[HTTPS://DPMEA.GOV.AF/DR/OPPORTUNITIES](https://dpmea.gov.af/dr/opportunities)
۲۰. میرزاد، بیتا، «مهاجرت، علل و انواع آن»، دسترسی در:
<https://morr.gov.af/sites/default/files/>
۲۱. Un,(2023),International migration: <https://www.un.org/en/global-issues/migration>
۲۲. **What is migration:available:**